

Kemenesalja.

A szerémi *Slankamen* (Kamon, Kamun) város magyar neve Szalánkemén. E név második tagja a szláv *kamen*, *kemen*, magyarul *kő* (kavics) szó. Gyakori helynév ez a *kamen* itt Délmagyarországon, továbbképzett szlávós vagy magyaros alakokban is, pld. *Kamancz*, vagy *Kamenicza* (Szerém), *Kamond* = *Kemend* = *Kemed*, (u. ott), *Kemend* Zalában és másfelé *Kéménd* formában is. De a magyar *kő* helynévvel is találkozunk ugyancsak Szerémben (quod alio modo *monasterium* Bani nominatur, amiből lehetséges, hogy a *kő* amennyiben nem személynév mint *Kevevár* esetében, itt kőépületet, kastélyt jelenthet. *Kövecse* is előfordul személynévképpen, de *Kemenüs* = *Kemenes* = *Kemen* = *Kemin* is v. ő. *Fenyérüs* = *Fenyéres* = *Fenyér* is mint személynév, viszont *Kövecse*, *Kövecses* és *Kőcse* = *Kewche* possessio is volt). *Kő* van aztán Baranyában, *Kőfalva* vagy *Kömeniczfalva*, *Kemencz* vagy *Kövestelke* és *Kőhircs* u. ott. (A sziklabütüt jelentő *Kő* továbbá *Keve*, *Köves*, *Kövesd* helynevekről itt nem szólunk).

A mosoni Szigetközben volt *Kemene* (1274) nevű község, mely *Kemne*, *Kemnye*, *Kamana*, *Kamanya* stb. néven is szerepelt, (v. ő. *Csaba és Csebegyepüje*). Nem lehet kétség, hogy ez is a *kamen* társa. Ebből később *Kimle* lett, a következő ismert minta szerint: *Kemene*, *Kemne*, *Kemle*, *Kimle* (v. ő. *Petenye* = *Petnye*, *Edény* = *Edelény*, *Demenk* = *Demelk*, *Nekcse* = *Lekcse*, *Gemlye* = *Gemne* stb.). *Kemle* különben Baranyában is volt.

Vas megyében a Rába jobboldalán húzódik a *Kemenes* hátság. Vastag pliocén kavics-terrasz, kemény, kövecses szántókkal az aljában, azért olyan gyakori itt a *Kövecses* dülönév. (Csaknem minden községben van). Azt állítjuk, hogy ez a név a szláv *kemen* szóból van képezve, a *köves*, *kövecses*, *kövecseges*, *fövényes* analógiájára. Ehhez azt kellene feltennünk, hogy a *kemen* (kemene) szlovén szó itt valamikor élő szó volt s az átvevő magyarság magyarnak érzvén azt, *kemenes*-nek hívhatta a köves szántót vagy esetleg hegyoldalt s innen ment át a név később az egész halomságra. Igaz, hogy ilyen szavunk a régiségben nem volt, de lehetett és elmulhatott. Ime, egy oklevélben ezt olvas-

suk: „viam vulgo *Chegokutkemene* (Csegő v. Csekekút) vocatam.“ (Ez a veszprémi Csőkút, Csékút = Csehkút, v. ő. Cső = Csehi, Cicz mellett, ill. Halimba stb. táján volt). Egy másik oklevélben pedig: „vallis Churgewtkemene“ (= Csurgó út?). A Bakony ezen részén régi cseh telepek voltak, innen a *Cseh-kút* falunév. Az a nézetünk, hogy a *kemene* szó, mely itt *kútösvény*-t jelenthet (v. ő. Kútfő-ösvény Oksz.) tőlük eredhet, s ez a szó akkor, a XIV. sz.-ban még élhetett. Ugyanitt sűrűn emlegetik *Kamakutát*, *Kamakútfőt* is, Szentkirályszabadján pedig ugyanakkor *Felkutat*, *Kamacsekét* és *Kőkútfőt* (Köveskút puszta ma is megvan ott). *Kama* és *Cseke* itt személy-helynév (v. ő. Veszprémben *Cseke* v. *Csekekő*) s szerintünk lehetséges, hogy a *Kama* a szláv *Kamana* rövidülése mert egy gömöri völgyet *Kama*, *Kamina*, *Kamuna*, *Kemene* és *Kamanya* völgynek is írják.

A *lágý, lágýas* (tőzeges, lápos határrész pld. Magyarvalkón, mintájára a *kemény*, (kemén) *keményes* képzés és származtatás is lehetséges, de a hosszú „é“ itt ennek ellene mond. Ugyanezért nem lehet vonatkozásba hozni helynevünket az itteni *Kemény* (Kemén) családdal se (*Kemén-Egerszeg*, Asszonyfalva tájékán). Az „alja“ különösen sűrű tájjelölő szó vidékünkön.

Annyi bizonyos, hogy ezen a kavicsos földű tájékon gyakori a *kő* és *kemen* képzésű helynév. Ime: *Kövesd* (ma Rábakövesd), *Köveskút* (Szombathely m.), *Köveshegy* (puszta, Vasvár m.), *Köves-szarv* (Körmend vid.), *Himeskő* (ma dülönév, régen falu Dömölk v., *Himes*, *Himus* személynév, pld. Himesháza, Baranya), *Vérkő* (Jánosháza v., sz. név), *Kigyókő* (Asszonyfalva v.), *Márványkő* (Körmend v., sz. név, pld. Mármányfalva, Somogy; itt kőkastély), *Kámon* (régebben Káman, Kámond, Kamana, Szombathely mellett), *Kámond* (puszta Kemeneshőgyész m.), *Kis* és *Nagykamond* (a veszprémi oldalon); *Kemesmál* (Kövesoldal? Körmend m.) A két *Taskánd*-ot (Sárvár m.) nem vesszük ide; mert *tas* (= törökül „kő“) itt alkalmassint személynév. *Kemesmál* községről *Pesty*-ben azt olvassuk, hogy kavicsbányája van, szántóföldjei pedig különösen kavicsosak. Ez a *Kemes* (1409) szerintünk mint jeleztük a *Kemenes* *Kemenös*-ből rövidülhetett meg, talán a göcsörtös, göcsös, csipákás, csipás, főnyes, főnyes (mindhárom „föld“ jelzője), vagy Tejes = Tés, Pispeki = Piski, Szajany = Szany, Tolvajos = Tolvas, vojevoda = vajda, Martinus = Martis, Tepremez = Teprez stb. mintájára vagy hatására. *Kemes*, *Kemüs* (1251), ma *Kémes*, Siklós mellett is volt, Villány-ból pedig egy *Kemenes*

nevű, ma is ismert családot említ *Csánki*. A balatonlellei *Gamás v. Kamás* határrész, régebben falu, is idetartozik. *Kamond, Kamonya, Kemlöd* (l. lentebb) dülőkkel különben ugyancsak a Balaton mellett találkozunk.

De még egy bizonyítékot említünk. Kemenesalján találjuk *Pereszteg, Peresztegfő* és *Peresztegalja* régi községeket is. Ha tudjuk, hogy *pereszteges* föld (bizonyára szláv szó) a. m. kavicsos, silány föld, (*Tájszótár* és *Édes*: Balatonfelvidéki nyelvj.) vagy hogy ugyancsak Vasban találjuk *Gerencesfalvát* (gerences = göröngyös, l. *Horváth*: Lovászpátona nyelvj.) vagy *Dömölk* mellett *Vat* pusztát (valföld = nem termő föld, *M. Nyelv*, III. 285, v. ö. még gerinces és döngöletes dülő, vagy aggós és gyerekkós erdő, sóssas és sós föld, gerend és gerende hegység stb.), akkor talán a *Kemenes*-sel is megbékülünk (v. ö. különben *Kőhegy* és *Köveshegy, Tölgyhegy* és *Tölgyeshegy, Meleghegy* és *Meleghegy* stb.).

Említsük még meg itt, hogy a mai *Kemenesalja* irodalmilag — legalább tudtunkkal — nem régi, akárcsak *Göcsej*. *Csánki* nem említi, helynévösszetételekben még *Lipszky*-ben sem találjuk. *Pesty* ismert kéziratából esetleg a következő dülőnevek vonhatók ide: *Keményesallai* dülő (Dömölk; a dobokai *Kemen, Kemene, Kemenye*, ma szinte *Keménye*), *Keményföldi* dülő (Iváncz), *Kövecses szőlőhegy* és *Kámán szőlőhegy* (Magyarlak, ugyanazok Györszentmártonban is), *Na Kamlaj* = Kövesdülő (Istvánfalva stb.) és *Kamenek* (Tótkeresztur, v. ö. talán *Mecsekek, Baranya, Göcsejek, Pável Á. tanár közlése, vagy Bikek* a Bükkben).

A Vértes-Bakony határán volt *Kőkemen* nevű községünk. Ez alkalmasint olyan összetétel mint a tőle nem messze fekvő *Ács-teszér* (teszér a. m. ács), vagy *Harasztölgy* (Vas) stb. A mosoni *Kemne* egyszer *Kyukemne*-nek van írva. Ez lehet talán *Kükemne* (v. ö. *Fyu* = fű, *Fyus* = Füs stb.).

Kemle-ből lesz aztán *Kömlöd* (pld. Tolna, Komárom) a következő formán: *Kemle+d, Kemléd, Kemlöd, Kömlöd*.

Bátky Zsigmond.